

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

ADABIYOTSHUNOSLIK

2025 Vol. 2 (2)

www.literature.tsuull.uz

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosarlari: Nurboy Jabborov
Bahodir Karimov

Mas'ul kotib: Sohiba Madirimova

Tahrir kengashi

Nusratulla Jumaxo'ja, Iqboloy Adizova, Abdulla Ulug'ov, Dilnavoz Yusupova, Islom Yoqubov, Qo'ldosh Pardayev, Umida Rasulova, Akrom Dehqonov, Olim To'laboyev, Tozagul Matyoqubova, Shermuhammad Amonov, Shahlo Hojiyeva, Orzigul Hamroyeva, Ilyos Ismoilov, Sohiba Umarova, Gulbahor Ashurova, Ilhom Sayitqulov, Gulzoda Soatova, Dildora Rahmonova, Zilola Shukurova, Furqat To'xtamurodov, Sarvinoz Rasulova.

Jurnal haqida ma'lumot

“Adabiyotshunoslik” – “O'zbekiston: til va madaniyat” jurnalining adabiyotshunoslik yo'nalishidagi seriyasi bo'lib, yilda to'rt marta nashr etiladi.

Jurnalning **“Adabiyotshunoslik”** seriyasida o'zbek va jahon adabiyoti tarixi, xalq og'zaki ijodi, adabiyot nazariyasi, o'zbek mumtoz adabiyotining qo'lyozma manbalari va matnshunoslik muammolari, jadidchilik va jadid adabiyoti, zamonaviy adabiy jarayon, adabiy tanqid hamda qiyosiy adabiyotshunoslik yo'nalishidagi eng yangi tadqiqotlar e'lon qilinadi. O'zbek va jahon adabiyotshunosligi erishgan so'nggi yutuqlari aks etgan ilmiy maqolalarni nashr etishga alohida diqqat qaratiladi. Maqolalarning ilmiy saviyasi va tahliliy quvvati yuqori bo'lishiga e'tibor beriladi.

“Adabiyotshunoslik” seriyasida O'zbekiston va xorijiy davlatlarning e'tirof etilgan atoqli olimlari, oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilari, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar hamda magistrantlarning ilmiy maqolalari nashr etiladi.

“Adabiyotshunoslik” seriyasi 2022-yil yanvar oyidan chiqa boshlagan.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: adabiyotshunoslik2022@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

www.literature.tsuull.uz

MUNDARIJA

MUMTOZ ADABIYOT TARIXI

Iqboloy Adizova

Millatni uyg'otuvchi kuch5

Shermuhammad Amonov

Ahmad Tabibiyning mustazod she'rlarga bog'langan taxmislari 20

Furqat To'xtamuratov

Muhsiniy she'riyatida qo'llangan ma'naviy san'atlarning ijodkor g'oyaviy niyatini ochishdagi o'rni38

Hulkar Sulaymonova

“Rasailu-l-Xorazmiy” asarining qo'lyozma nusxalari geografiyasi52

Sanobar Muxamedxodjayeva

Alloma Mahmud Zamaxshariy va uning ijodiy faoliyati64

Aziza Muratova

Alisher Navoiy ijodida Yusuf (a.s.) obrazi75

Aziza Almardonova

Orifona g'azallarda nafs tarbiyasi85

Nargiza Boymuratova

Lutfiy she'riyatida orif obrazi94

Kamola Allanazarova

She'riyatda davr muammolari va ma'rifat talqini105

Nafisa Tuxsanova

Sa'dulla Siyoyevning “Shaybonixon” obrazini yaratishda badiiy mahorat117

Mubina Abbasova

Yangi O'zbekiston boburshunosligi123

ZAMONAVIY ADABIYOT MUAMMOLARI

Abdulla Ulug'ov

Badiiy asarda adabiy qahramon portretining o'rni va ahamiyati132

Islomjon Yoqubov

“Jaloliddin Manguberdi” dramasi badiiy jozibasini208

Umida Rasulova

Hikmatlarda odam va olam konsepsiyasi221

Tozagul Matyoqubova

Fikr va tuygʻuni yagona rakursda uygʻunlashtirgan shoir230

Sarvinoz Rasulova

Tohir Malik asarlarida qatagʻon qurbonlari taqdirining aks etishi241

Matluba Norbaboyeva

Oʻzbek xalq maqollarida yetimlik motivi talqini251

Usmonova Sharifa

Muhammad Alining “Mangu quyosh” romanida obrazlar xilma-xilligi260

Sarvinoz Rasulova, Madina Bolliyeva

Balladada tuygʻu tasviri270

Oygul Matkurbanova

Qamchibek Kenja hikoyalari ayol obrazi279

Dilovar Nurmurodova

Abdurashid Nurmurodov ijodida urush mavzusining aks etishi291

Shalola Davletova

Borxes ijodining falsafiy talqini300

Maʼrifat Alimqulova

Mamatqul Hazratqulov hayoti va ijodiga chizgilar309

Habiba Ergasheva

Faxriyorning sheʼriy tarjimalari320

Muharram Ibodullayeva

Biografik metodning badiiy asarni oʻrganishdagi imkoniyati ...330

Ahmad Tabibi's assessments on mustazod poems

Shermuhammad Amonov¹

Abstract

Mustazod holds a special place in Uzbek literature as a distinctive lyrical genre. In Turkic literature, the first examples of Mustazod can be found in the works of Hafiz Khorezmi, Gadoi, and Alisher Navoi. It is known that Ogahi discovered a unique innovation regarding this genre. The tradition of connecting Mustazod with mukhammas in Uzbek classical literature is almost non-existent. However, there is information that such a phenomenon exists in Persian-Tajik literature.

In the late 19th century and early 20th century, the poet Ahmad Tabibi, who was active in Khiva, continued classical literary traditions while also introducing unique innovations in his artistic work. One of the distinctive features of his poetry was the connection of Mustazod with mukhammas, similar to the works of Alisher Navoi, Shermuhammad Munis, Muhammad Rizo Ogahi, and Komil Khorezmi. Tabibi's mukhammas, belonging to the Mustazod genre, is currently found in a source labeled 5884/3 in the Khiva "Ichan Qala" State Museum-Reserve Fund.

This article discusses the Mustazod genre and Ahmad Tabibi's mukhammas written for Mustazods by poets such as Alisher Navoi, Munis, Ogahi, and Komil Khorezmi. Additionally, the complete text of the four mukhammas linked to Mustazod poetry by the poet is fully presented.

Key words: *Alisher Navoi, Ahmad Tabibi, Munis, Ogahi, Komil, mustazad, mukhammas, Persian literature, Turkish literature, text.*

References

Alisher Navoi. 2011. Complete Works. 10 volumes. Volume 10. Tashkent: Publishing House named after G. Gulom.

Amonov, Sh. 2023. Comparative and textual study of the manuscripts of Ahmad Tabibi's Turkish divans. Tashkent: Bookmany print.

Amonov, S. N. (2024). Navoi And Tabibi: Literary Following. SPAST Reports, 1(1).

Amonov, S. (2020). Ahmad Tabibi's work and his copies of the "Munisul-ushshaq" divan. Golden Scripts, 1(1).

¹ Amonov Shermuhammad – flogiya fanlari doktori, dotsent, Alisher Navoiy Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: amonov@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0000-0002-3962-1774

For citation: Amonov Sh. 2025. "Ahmad Tabibi's assessments on mustazod poems". *Uzbekistan: Language and Culture*. 2(2): 20 – 37.

- Gadoiy. 1973. Divan. Tashkent: Literature and Art.
- Isfandyorpur, H. 1388. Arusoni sukhan. Tehran: Firdavs.
- Ishoqov, Y. 2014. Dictionary of the Arts of Speech. Tashkent: Uzbekistan.
- Orzibekov, R. Small genres in lyric poetry. Tashkent: Gafur Ghulom Literature and Art.
- Rahmonova, Sh. 2020. – №. 6 (35). The mustazod genre in Uzbek poetry of the second half of the 20th century //Foreign languages in Uzbekistan.
- Khorezmii, Hafiz. 1981. Devon. Tashkent: UzKPMK.
- Sheikh Ahmad ibn Khudoidod Taraziy. 1996. Fununu-l-baloga (Editor B. Hasanov). Tashkent: Khazina.
- Yusupova, D. History of Uzbek classical literature (Alisher Navoi era). – Tashkent: Akademnashr, 2013.
- Ghanikhujaev, F. 1981, 3(19). Muhammasi mustazod //Literary heritage. Tashkent. Khojiakhmedov, A. 1998. Dictionary of Uzbek aruzi. Tashkent: Sharq.

Muhsiniy she'riyatida qo'llangan ma'naviy san'atlarning ijodkor g'oyaviy niyatini ochishdagi o'rni

Furqat To'xtamuratov¹

Abstrakt

Ushbu maqolada 1860-1917-yillarda Qo'qonda yashab ijod etgan, sohibidevon shoir, xattot va tarjimon sifatida o'zidan salmoqli adabiy meros qoldirgan Husaynquli Muhsiniy she'rlari tahlil etilgan. Muhsiniy zullisonayn ijodkor bo'lib, o'zbek va fors-tojik tillarida she'rlar yozib qoldirgan. Shuningdek, maqolada Muhsiniy she'riyatida qo'llangan ma'naviy san'atlarning ijodkor badiiy g'oyasini ifodalashi haqidagi fikr va mulozalar bayon qilingan.

Shoirning badiiy salohiyati g'azal, muxammas, masnaviy, tarje'band, ta'rix va ruboiy kabi mumtoz she'riy janrlarda yozgan asarlarida yaqqol ko'rinadi. Muhsiniy nazmiy asarlarda fikr va tuyg'ularini ta'sirli, obrazli hamda ohangdor shaklda ifodalash maqsadida badiiy san'atlarni qo'llaydi. Shoir o'zining badiiy niyati va g'oyasini ifodalash uchun ma'naviy san'atlardan foydalanadi. Ijodkor tashbeh, istiora, tamsil, talmeh, kalomi jomi', tarji', irsoli masal, tanosib kabi ma'naviy san'atlar qo'llash orqali she'rlarining mazmunan teran, obrazlarning yorqin, ta'sirli bo'lishiga erishadi. Binobarin, badiiy san'atlardan foydalanish she'rlar shaklini ziynatlash barobarida qisqa so'z orqali keng ma'noni ifodalashga ham xizmat qilgan. Shuningdek, ma'naviy san'atlarga misollar topilib, Muhsiniyning poetik ifodalar yaratish mahorati tahlillar asosida ochib berildi.

Kalit so'zlar: *she'riy asarlar, ma'naviy san'atlar, g'azal, bayt, ifoda, mazmun va shakl, ijodkor g'oyasi, poetik mahorat.*

Kirish

XIX asr o'rtalaridan boshlab o'zbek mumtoz adabiyotida yangi mavzu va ifoda uslubi kirib kela boshladi. Ayniqsa, Qo'qon adabiy muhiti shoirlari ijodida ma'riftparvarlik, ijtimoiy va satirik mavzulardagi she'riyat namunalari ko'paydi. Muqimiy,

¹ *Furqat To'xtamuratov Safarmuradovich* – flologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: furqat@navoiy-uni.uz

Iqtibos uchun: To'xtamuratov F. 2025. "Muhsiniy she'riyatida qo'llangan ma'naviy san'atlarning ijodkor g'oyaviy niyatini ochishdagi o'rni". *O'zbekiston: til va madaniyat*. 2(2): 38 – 51.

Zavqiy, Furqat kabi ma'riftparvar shoirlarimiz boshlab bergan bu yo'nalish xalaflari tomonidan davom ettirildi. Husaynquli Sulaymonquli Muhsiniy (1860-1917) ham Qo'qonda yashab ijod qilgan sohibidevon shoirlardan hisoblanadi. Uning adabiy merosi lirik janrlar ko'pligi va mavzu doirasi kengligi bilan ajralib turadi. Husaynquli Muhsiniy adabiy merosi dastxat devoni orqali bizgacha yetib kelgan. Shoir she'riy asarlarida badiiy san'atlardan ham mahorat bilan foydalanganini ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa, g'azal janrida yozilgan she'rlarida ma'anaviy, lafziy va mushtarak badiiy san'talarni mahorat bilan istefoda etadiki, bu hol shoirning ijodiy salohiyati va tafakkur olami kengligi ko'rsatadi.

Badiiy san'atlar she'riy asardagi ifodalagan fikr va tuyg'ularni ta'sirli, hamda timsollarning o'quvchi ongida yorqinroq gavdalandirishga xizmat qiladi. She'riy asarlarning mazmunan teran, ohangdor, musiqiyligi va obrazlar mohiyati ta'sirli bo'lishida badiiy tasvir vositalarining o'rni beqiyosdir. Musulmon Sharqi adabiyotida ming yillar davomida badiiy san'atlar va vositalarga murojaat qilish keng tus olgan. Badiiy san'atlar va vositalar haqida arab va fors adabiyotida bir qancha nazariy asarlar bitilgan.

Turkiy tilda yozilgan dastlabki manba Shayx Ahmad Taroziyning "Fununu-l-balog'a" kitobi hisoblanadi. "Kitobning bu uchinchi qismi ilmi bade', ya'ni she'riy va badiiy san'atlarga bag'ishlagan bo'lib, ushbu bo'limda Shayx Ahmad uning tarse', tajnis, tashbeh, tazmin, irsolu-l-masal, iyhom, e'nat, iltifot, intiboh, istiora, istidrok, laffu nashr, vat-taqsim, husn-u taxallus kabi 97 turiga to'xtalgan va izohlagan" [Taroziy 1996, 19].

Taroziydan keyin yashagan va badiiy san'atlarni uch turga ajratib tasniflagan fors ijodkori Atoulloh Husayniy o'zining "Badoyi'u-s-sanoyi'" asarida: "Ajam shuarosi tashbeh, istiora, kinoya yanglig' eng mashhur va ko'p uchraydigan zotiy g'azallarni oriziy gazallar bila qo'shuxturlar va alarning majmu'in sanoiy' derlar. Qisqasi nutq go'zalliklari uch qism bila cheklanur ul jihatdankim, har go'zallik yo faqat lafz go'zalligidur, yo faqat ma'no go'zalligidur, yoxud lafz-u ma'no go'zalligidur. Binobarin, bu risola uch san'at ila ado etildi", - deydi [Husayniy 1981, 34].

Badiiy san'atlar muayyan badiiy tamoyillarga asoslangan. Bulardan eng muhimi she'riy san'atlarning asar mazmuni bilan uzviy bog'liqligidir.

Badiiy san'atlarning birinchi katta guruhi ma'noning birlamchiligiga asoslanib, badi' ilmida ma'naviy san'atlar deyiladi.

Yoqubjon Is'hoqov o'zbek mumtoz she'rshunosligi va badiiy

san'atlar haqida keng miqyosda ilmiy tahlillar olib borgan hamda nazariy kitoblar yozgan olimlarimizdan hisoblanadi. Yoqubjon Is'hoqov ham badiiy san'atlar haqida quyidagicha tasnifni ilgari suradi: *istioraviy-ramziy tasvir usullari* (majoz, istiora, kinoya, baroati istehlol), *qiyosiy-assotsiativ usullar* (tashbeh, talmeh, tansiq us-sifot), *fikrni dalillash yo'llari* (husni ta'lil, tamsil, irsoli masal), *emotsional mubolag'ali tasvir usullari* (mubolag'a, tashbehning ayrim turlari, ruju', murojaat, savol-u javob) kabi guruhlarga ajratgan.

Asosiy qism

Husaynquli Muhsiniy she'riyatida ham bir qancha ma'naviy san'atlar va tasvir vositalari mahorat bilan qo'llanganini ko'rishimiz mumkin. Badiiy san'atlar ijodning muhim tarkibiy qismi bo'lib, mumtoz shoirlar she'rlarini ularsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Tashbih, istiora, mubolag'a va boshqa badiiy san'atlar nafaqat, Muhsiniy, balki butun Musulmon Sharqi adabiyotining eng qadimiy va ajralmas unsurlaridan hisoblanadi. Shu bois Muhsiniy lirik asarlarida ma'naviy san'atlarning qo'llanishi va ijodkor badiiy g'oyaviy niyatini ochishdagi o'rnini misollar tahlili orqali ko'rsatishga harakat qilamiz.

“Tashbih – o'xshatish, ma'naviy san'atlar ichida eng faollaridan biri bo'lib, uning mohiyati so'zlarda ifodalangan ikki yoki undan ortiq narsa, hodisa yoki xususiyatni ular o'rtasida mavjud bo'lgan biror o'xshashlik, umumiylik (sifat, belgi yoki vazifa) nuqtayi nazaridan qiyoslashdan iboratdir. O'xshatishdan maqsad tasvir obyekti bo'lgan jism yoki hodisani yoxud ularning biror xususiyatini yorqinroq tasvirlash va ochib berishdir” [Is'hoqov 2014, 230].

Muhsiniy g'azallarida majoziy muhabbat badiiy betakror sifatlashlar, tasviriy vositalar bilan yo'g'irilgan holda ifodalanadi.

Yey yuzi qirmizi gul, la'li labi qand-u sharob,

Araqi orazi bemorina tadbiri gulob [Muhsiniy 2008,15].

Baytdagi “yuzi qirmizi gul” tashbihida to'rt unsur dan ikkitasi (“qirmizi gul” – mushabbihun bih – o'xshayotgan narsa, “yuz” – mushabbih – o'xshatilgan narsa), “labi qand-u sharob” tashbihida to'rt unsur dan ikkitasi (qand-u sharob – mushabbihun bih – o'xshayotgan narsa, “lab” – mushabbih – o'xshatilgan narsa), “araqi gulob” tashbihida esa, (“araqi” – mushabbihun bih – o'xshayotgan narsa, “gulob” – mushabbih – o'xshatilgan narsa) bor, lekin unda vositayi tashbih bilan vajhi shabih – o'xshatish sababi tushirib qodirilgan. Shu bois bu tashbih – tashbihi muyaqqad turiga kiradi. Birinchi misrada yorning yuzini – qirmizi gulga, labini – qand-u sharobga tashbih qilingan bo'lsa, ikkinchi misrada ma'shuqa yuzidagi

ter – bemor bo'lgan oshiq uchun malham gulobga qiyoslangan. Shu tarzda yorning zohiriy go'zalligi tashbih san'ati vositasida badiiy suvratlantirilgan.

*Ochilur ko'nglim bahori **zulfi rayhon** o'ynasa,
Orazi gul, sochi sunbul, la'li xandon o'ynasa* [Qo'lyozma. №7393.15-^{ab}].

Shoir baytning birchi misrasida zulf (soch)ni – rayhonga o'xshatgan bo'lsa, ikkinchi misrada yuz – gulga, soch – sunbulga, lab – xandon (pista)ga o'xshatilgan. Ushbu baytda bir yo'la to'rtta tashbeh qo'llanilgan bo'lib, ular an'anaviy tashbihlar hisoblanadi. Ushbu baytda shoir ma'shuqa chiroyini go'zal narsalarga qiyoslagan va o'zining badiiy niyatini tashbihlar vositasida o'quvchiga singdira olgan.

***Ilm bir gavhar** erur, atfol **ko'nglidur sadaf**,
Topg'usi farzandi odam ilm ila izzu sharaf [Muhsiniy 2008, 126].*

Muhsiniy yuqorida keltirgan musammaning ikki misrasida tashbih va takrir san'atlari betakror shaklda qo'llangan. She'rda ilm – gavharga, bola ko'ngli – sadafga qiyoslanib, tashbihi mo'kad hosil qilingan. “Tashbihi mo'kad (ta'kid yo'li bilan o'xshatish). Bunda o'xshatish vositalari (yordamchi so'zlar, -dek qo'shimchasi) ishlatilmaydi, balki o'xshatilgan va o'xshalgan narsa hukmu mahkum (ega+ot kesim) tarzida keladi” [Is'hoqov 2014, 236].

Yuqoridagi misralarda “ilm” – *mushabbih* ega bo'lsa, “gavhar erur” – *mushabbihun bih* kesim vazifasidadir. Ikkinchi tashbihda “ko'ngil” – *mushabbih* ega bo'lsa, “sadaf” – *mushabbihun bih* kesim vazifasida kelib, tashbihi mo'kad hosil qilingan.

“Takrir” atamasi lug'atda takror ma'nosini anglatadi. Shoir baytda biror so'zni ikki yoki uch marta qo'llasa, takrir san'ati sodir bo'ladi” [Rahmonov 2020, 79]. Ilm so'zi birinchi misra boshida va ikkinchi misra o'rtasida takror qo'llanishi takrir san'atini ham hosil qilgan. Mazkur misralarda ilm gavharga, ko'ngil sadafga tashbih qilinishi shoirning o'ziga xos badiiy topilmasidir. Adibning badiiy niyati ilmni eng qimmat jism – gavharga tashbih qilish orqali ilm olish va o'rganish inson uchun moddiy boylikdan ustun turishiga ishora qilgan deb o'ylaymiz. Tashbih va takrir san'atlari ifodalanayotgan fikrning obrazli va ta'sirli bo'lishini ta'minlagan.

Muhsiniy ijtimoiy mavzu yoritilgan she'rlarida zamon tasviri va xalq boshiga tushgan zulm, kulfatlar bir kun barham topib, yurt ozodlikka chiqishini ishonch bilan tasvirlaydi. Ana shu orzular

ro'yobini ohorli tashbihlarida ifoda etadi:

*Muhsiniy kecha qorong'usi erur homilador,
Tug'odur subhi saodat anga o'lma ma'yus* [Qo'lyozma.
№7393.36-^b].

“G’azal maqta’si shoir ijodiy niyatining xulosasi ifodalangani bilan alohida ajralib turadi. She’rda Vatan va xalq boshiga tushgan qora kunlardan shikoyat ohangi ustuvorlik qiladi. Shoir mustamlakachilik siyosatini kecha qorong’isiga o’xshatsa, subhi saodat – baxt tongini erk va ozodlikka qiyoslaydi. Ya’ni, zulm kechasi qorong’i bo’lsa ham u ozodlikka, hurlikka homilador. Ey Muhsiniy, shu bois sen g’amdan ma’yus bo’lma, yurtning ozodlikka erishish kunlari yaqindir – baytda ana shu mazmun betakror badiiy ifoda etilgan. Darhaqiqat, kecha qanchalik qorong’u bo’lmasin, undan keyin yorug’ tong keladi. Tunning subhi saodatga homilador bo’lishi – o’zga biror shoirda uchramaydigan ohorli tashbeh! Ko’rinadiki, shoir boshqa ko’plab zamondoshlari singari millat, el-yurt dardi bilan yashagan, uning erk va ozodlikka erishmog’ini orzu qilgan” [To’xtamuratov 2023, 91].

Muhsiniy she’riyatiga xos bo’lgan ma’naviy san’atlardan yana biri istiora hisoblanadi. “Istiora (ar.: “oriyatga olish”) – nozik ma’naviy san’atlardan biri bo’lib, mumtoz poetikaga doir asarlarda bu san’atning mohiyati haqida bir-biriga yaqin fikrlar bayon qilingan. Demak, istiorada so’z va iboralar asl ma’nosida emas, balki boshqa ma’noda ishlatiladi va so’zlarning ko’chma ma’nosi tashbihiy bog’lanish asosida yaratiladi. Zotan, istiora yopiq tashbih asosida yuzaga keladi” [Is’hoqov 2014, 49-50].

Istioralar:

1. Aniq bir tushunchani bildiruvchi so’zni uning muayyan jihatlarini tashbihiy munosabatga ko’ra ta’kidlovchi so’z yoki so’z birikmasi bilan ifodalash orqali ro’yobga chiqadi. Jumladan, Muhsiniyning

*Etmading manzur dargohingg’a loyiq, ey nigor,
Yoki o’ldi Muhsiniyning ishlari bejo sharob* [Qo’lyozma.
№7393.17-^b,18-^a].

baytidagi *nigor* so’zi istiora bo’lib shaxsni ifodalash uchun qo’llangan.

*Gul yuzingni ishqida chektim base afg’on subh,
Ayladi kasbi navokim bulbuli nolon subh* [Muhsiniy 2008, 22].

Ushbu baytda qo’llangan “gul” so’zi istiora hisoblanib u go’zal ma’shuqa ma’nosini anglatib kelgan. Bayt mazmuni quyidagicha:

Go'zal ma'shuqa, sening yuzingni ko'rish ishqida bu tong ko'p fig'on chekdim, mening bu fig'onim go'yoki erta tong chog'i bulbul nola chekib kuylashni odat qilganiga o'xshaydi.

2. Aniq narsa, tushunchalarni ifodalovchi so'zlarga u bilan tashbihiy munosabatda bo'lgan so'z qo'shilib istioraviy ifodani hosil qiladi. Quyidagi baytlar orqali buni ko'rish mumkin:

*La'li nobing hasratida qon yutarmen g'unchadek,
Soqiyo, aylab karam, labtashna bemoringni so'r* [Muhsiniy 2008, 32].

Ushbu baytda **la'li nobing** birikmasi istiora bo'lib, ma'shuqaning go'zal qizil lab ma'nosini anglatmoqda.

*Lashkari husnung ko'ngul mulkini vayron ayladi,
Sen qilan torojnikim o'zga sulton aylamas* [Muhsiniy 2008, 41].

Baytda qo'llangan "lashkari husnung" va "ko'ngul mulki" birikmalari istioraning go'zal namunasidir. Ma'shuqa go'zal a'zolari – husn lashkari istiorasi vositasida berilgan bo'lsa, qalbidagi ezgu his-tuyg'ular – ko'ngil mulki istiorasi orqali ifodalangan. Istioraning ishtiroki bayt mazmunini teran qilish barobarida, tasvirni go'zallashtirgan va obrazalar tuyg'u va kechinmalarini ohorli ifodalalashga xizmat qilgan. Baytdan quyidagi mazmun anglashiladi: oshiq ma'shuqaning go'zal qomati, qoshi, ko'zi, labi, zulfini ko'rishi bilan o'z ixtiyorini yo'qotgan, oshiq qalbida ezgu hislarning so'nishi – ko'ngil mulkini vayron bo'lishiga olib kelgan. Bu holat sulton bosib olgan yurti talon-taroj qilishiga mengzalgani shoirning taxayyul olami kengligini anglatadi.

Adibning muxammaslarida **tarje'** san'atining yorqin namunalari keltirilgan. **"Tarji"** (ar. عىجرت - takrorlamoq, aylantirmoq) – mumtoz she'riyatdagi san'at, she'rning har bir bandi oxirida misra yoki bayt ham tarji' deyiladi" [Quronov 2010, 313].

Muxammasda tarje' ikki xil: agar ikki misra takrorlanib kelsa, bayt tarje'i; bir misra takrorlansa, misra tarje'i bo'ladi. Muhsiniy muxammaslari orasida misra tarje'ini kuzatish mumkin. Tarje' misra muxammasning birinchi bandiga qofiyadosh bo'lgan beshinchi misra bo'lib, har bandning oxirgi misrasi sifatida takrorlanib keladi. Masalan, shoirning bir muxammasida "Hech mo'min Ahmadi Muxtoridin ayrilmasun" misrasi tarje' bo'lib kelgan:

*Banda, yorab, xulqi xush atvoridin ayrilmasin,
El aro shirin so'zi guftoridin ayrilmasin,*

*Tongla mahshar sarvari abrorida ayirilmasin,
Muqtadoyi anbiyo, axyoridin ayirilmasin,
Hech mo'min Ahmadi Muxtoridin ayirilmasin* [Muhsiniy 2008,111].

Ushbu tarje' misra oxirida shoirning ifodalamoqchi bo'lgan fikrini alohida ta'kidlash va bandlararo mazmunan bog'liqlikni hamda kompozitsion yaxlitlikni ta'minlash uchun xizmat qilgan. Yigirma uch banddan iborat salmoqli muxammas bandlarida tarje' san'atining ta'sirli namunasini qo'llay olgan. Shoir har band oxirida: *"Hech mo'min Ahmadi Muxtoridin ayirilmasin"* misrasini tarje' sifatida keltirish barobarida, payg'ambarimiz Muhammad salallohu alayhi vassallamdan ajralib qolish musulmonlar uchun naqadar og'ir judolik ekanligiga urg'u beradi. Shu bois ifodalanayotgan fikrning ta'sirchan bo'lishiga erishadi.

Muhsiniy ijodida qo'llanilgan ma'naviy san'atlardan biri **irsoli masal** (ar. – maqol yoki matal yuborish bo'lib, baytda maqol, matal, hikmatli so'zlarni keltirishga asoslangan she'riy san'at hisoblanadi.

"Irsoli masal. Bu san'atning to'liq nomi irsol ul-masal fil – bayti. Biroq mumtoz poetikaga doir bir qator asarlarda irsoli masal tarzida qayd etilgan. Irsoli masal gapda yoki she'rda maqol, matal va hikmatli so'zlarni muayyan maqsadda tamsil yo'li bilan ishlatish san'atidir" [Is'hoqov 2014, 47].

Bayt tarkibida qo'llanilayotgan maqol, matal yoki hikmatli so'z "masal", "masaldur", "masalkim", "derlar" jumalari yordamida keltiriladi:

*Odam sahifasig'a yozdi gunah kotibi azal,
"Nisyondin ishtiyoqdur inson" – chunin masal* [Muhsiniy 2008, 117].

Mazkur baytda keltirilgan *"Nisyondin ishtiyoqdur inson"* maqol yoki hikmatli so'zi irsoli masal vazifasini bajargan. Odamning taqdir sahifasiga Alloh gunohlarini yozdi, chunki xalq orasida gunohini esdan chiqarib gap-so'z qiladigan insonlar haqida masal bor, deya o'quvchini har xil gap-so'zlardan yiroq bo'lishga chaqirmoqda.

Shoir yana bir g'azalida gulzorga kirgan inson gul uzishni xohlasa, bog'bondan so'rashi kerak, xalqda shunday maqol bor *"ijozatsiz gul uzmoq yamon"* degan.

*Uzmakin xohlasa kim, so'rg'ay egosidan oni,
Ul masaldurki: ijozatsiz gul uzmoq yamon* [Muhsiniy 2008, 77].

Yuqorida kelgan baytda shoir "Ijozatsiz gul uzmoq yamon" maqolini keltirib, irsoli masal san'atini hosil qilgan.

"Tanosib (ar. – mos, mutanosib, daxldor) – baytda ma'no jihatdan bir- biriga yaqin va o'zaro mutanosib so'zlarni qo'llashga asoslangan badiiy san'at. Ilmi badi'ga doir mumtoz manbalarda murot-un nazir nomi bilan ham keladi" [Yusupova 2022, 232].

Quyidagi baytda oshiq ruhiy iztiroblari tanosib san'ati vositasida ifodalangan.

*Ko'z bila yuz g'amza aylab oldi jon-u ko'nglumi,
Qasdi jonimg'a tikilg'on chashmi shahlodin gafur.*

[Qo'lyozma. №7393.31^{ab}].

Mazkur baytda *ko'z*, *g'amza*, *jon*, *ko'ngul*, *chashm*, *shahlo* so'zlari oshiq va ma'shuqa muhabbatini shakllantiruvchi vositalar bo'lgani bois tanosib san'atini hosil qilgan. Mumtoz adabiyotda *ko'z* – fitna qo'zg'ovchi oshiq qalbiga, joniga ozor beruvchi a'zo sifatida talqin qilinadi. Yuqorida keltirilgan baytda ma'shuqa *ko'z* noz-u ishva bilan boqqanida oshiq ko'ngil va jonini o'ldirishga mahkum etilgani, hamda oshiq joniga qasd qilgan shahlo ko'zlar haqida gapirish kerakligini ta'kidlamoqda.

Qildi xazon umrim naxli samumi hijron,

To'kildi, oxir o'ldi fasli gul-u bahorim [Qo'lyozma. №7393.60^{ab}].

Baytdagi mazmunan aloqador so'zlar – tanosiblar quyidagilar: *xazon*, *naxl*, *samum* (*issiq shamol*), *fasl*, *gul*, *bahor*. Tanosib bo'lib kelgan so'zlar oshiq qalb kechinmalarining naqadar cho'ng ekanligini kuchaytirib tasvirlashga xizmat qilgan. Hijronning issiq shamoli umrim niholini xazon qildi, shu bois bahor faslidagi gul to'kilgandek yosh umrim halokatga giriftor bo'ldi.

Muhsiniy she'riyatida, ma'naviy san'atlardan **talmihni** keng ko'lamda istifoda etganini ko'rishimiz mumkin. "Talmih (ar. – nazar tashlash, chaqmoq chaqishi) – nazm yoki nasrda mashhur tarixiy voqelar, afsonalar, qissalar, she'r, masal yoxud maqollarga ishora qilishga asoslangan she'riy san'at. Bunda ko'proq Qur'oni Karim suralarida aks ettirilgan afsona va hikoyalar qahramonlari: payg'ambarlar, farishtalar nomlari; adabiy asar qahramonlari nomlari, joy nomlari nazarda tutiladi" [Yusupova 2022, 228].

Shoir diniy istilohlar, payg'ambarlar, sahobalar va podshohlar, afsonaviy qahramonlar nomini she'rlarida qo'llab, talmih san'atining go'zal namunalarini yaratgan. Bunda shoir biror bir qissa, voqea yoki asarga ishora qilish orqali o'z fikrini muxtasar bayon yetadi. Talmih

oz so'z bilan ko'p ma'noni ifodalash san'ati hisoblanadi.

Muhsiniy to'qqiz baytli hamd g'azalining deyarli barcha baytlarida payg'ambarlar va ularning hayotida bo'lgan voqea hodislarga ishora qiladi. Ularning hayotidagi sinovlar Allohning buyukligi hamda irodasi bilan amalga oshganini o'quvchi qalbiga singdirishga harakat qiladi. Muhsiniy islom dini tarixini yaxshi bilgani uchun payg'ambarlar hayotining muhim voqealarini g'azallarida o'ziga xos shaklda ifodalaydi. Mana o'sha bayt:

*Qilub **Namrud** o'tin gulzor aro **Ibrohim Xalilig'a**,
Ki bir amrida gulzor o'ldi otashi anda hamro* [Qo'lyozma. №7393.10^a].

Yuqorida keltirilgan baytda ikkita talmih keltirilganini ko'rish mumkin. Birinchisi Ibrohim Xalililoh payg'ambar bo'lsa, ikkinchisi ular davrida hukmdor bo'lgan zolim podshoh Namruddir. Bayt mazmuni: Namrud yoqqan olovni Alloh Ibrohim Xalililohga gulzor ichida yurgandek qildi, Yaratganning amri bilan qizil olov gulzorga aylandi. Shoirning hamd, na't va munojot mazmunida yozilgan g'azallari ma'nosini anglash uchun o'quvchi islom dini va payg'ambarlar tarixidan xabardor bo'lishi lozim. Chunki adib she'riyatida qo'llagan talmihlar chuqur diniy asosga egadir.

*Tog' yo'nar **Farhod, Majnun** – dasht-u sahro gardi ul,
Lek mendek ko'yi ishqida alar devona yo'q* [Muhsiniy 2008, 54].

Baytda Farhod va Majnun ismlari talmih sifatida qo'llangan. Shoir lirik qahramoni oshiqlik timsollari bo'lgan Farhod va Majnunni eslar ekan, mubolag'ali tarzda ishq ko'chasida uningdek devona emasliklarini ta'kidlaydi.

“Husni ta'lil (husn – ko'rk, chiroy; ta'lil – asoslash, isbot, vaj) atamasi arab tilidan olingan bo'lib, asoslash ko'rki yoki chiroyli asoslash degan ma'noni bildiradi” [Rahmonov 2020,37].

*Zihi yo'lingdadur ovora charxi, mohu, quyosh,
Qilib birig'a biri mehr-u orazingni talosh* [Qo'lyozma. №7393.38^a].

Baytdan quyidagi ma'no anglashiladi. Qanday g'o'zal holatki, osmondagi oy va quyosh seni ko'rish yo'lida ovoradir, bir-biri bilan go'zal yuzingni ko'rish ishq bilan talashadi. Misralarada shoirona go'zal, chiroyli dalil keltirib husni ta'lil san'atini hosil qilgan. Oy va quyosh kimning go'zal yuzini ko'rish uchun mushtoq bo'lishi mumkin? Bir qaraganda birinchi misrada shoir haddan ortiq

mubolag'ali tasvir keltirgan degan fikr o'tadi. E'tibor berib o'qilsa, bu baytda payg'ambarimiz Muhammad salallohi alayhi vassallam vasf qilingani ayon bo'ladi va o'quvchi qalbidagi shubha-gumonlar quyosh chiqqandan keyin tuman tarqaganday yo'qoladi. Aslida, mazkur bayt Muhsiniyning ijodiy topilmasi sifatida ahamiyatli.

“Kalomi jomi” (ar. – jamlovchi, umumlashtiruvchi so'z) – she'rda yoki baytda pand-nasihat, o'git, axloq-odobga oid, zamona va zamondoshlardan shikoyat bilan bog'liq fikrlarni keltirishga asoslangan she'riy san'at" [Yusupova 2022, 232].

Turkiy adabiyotshunoslikda kalomi jomi' haqidagi ilk ma'lumot Shayx Ahmad Taroziyning “Fununu-l-balog'a” (1436-37) asarida keltirilgan.

Musulmon Sharqida lirik asarlar hikmatlarga boy bo'lishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Muhsiniyning “Barhayot gulshan” devoni tarkibiga kiritilgan she'riy asarlarida ham o'git, hikmat va zamon-u birodarlardan shikoyat mazmuni ifodalangan. Bu singari o'git, hikmat va zamon-u birodarlardan shikoyat motivi ustunlik qiluvchi she'rlar “*kalomi jomi*” badiiy san'atini yuzaga keltiradi.

*Oldi g'aflat ko'nglimiz, yo'qtur vale bedorimiz,
Ketsa ham qo'ldin diyonat, qani nang-u orimiz* [Muhsiniy 2008, 37].

Yoki:

*Ey ukam, yor o'lsangiz, ko'z oshnoyi o'lmag'il,
Har zamon yor o'zga aylab, bevafoyi o'lmag'il* [Muhsiniy 2008, 64].

matla'lari bilan boshlanuvchi g'azallari boshidan oyoq kalomi jomi' san'ati bilan muzayyan yetilgan.

Shoirning ayrim satrlarida ilm-ma'rifatni ulug'lash va ilm egallash insonlar hayotida muhim ekanligi ta'kidlanadi. Adib yashagan davrda ilm-ma'rifat egallagan millatlar taraqqiyotga erishgani va bizning o'z hiyla-nayranglari bilan muhtojlik komiga tortayotgani afsus-nadomat bilan aytiladi. Mana o'sha misralar:

*O'zga millat topadur ilmu maorif-la rivoj,
Bizni aylar o'zini hiylalariga muhtoj* [Muhsiniy 2008, 108].

“Tamsil (ar. – misol keltirish, dalillash) – she'r baytining birinchi misrasida ifodalangan fikrga dalil sifatida ikkinchi misrada hayotiy bir hodisani misol qilib keltirishiga asoslangan badiiy san'at. Bunda birinchi misradagi fikr bilan keltirilgan misol o'rtasida munosabat, ya'ni mantiqiy aloqa ko'pincha qiyosiy yo'nalishda

bo'ladi" [Yusupova 2022, 228-229].

An'anaviy mavzularda bitilgan g'azallarda odatda tamsil san'ati ko'proq qo'llaniladi. Biroq Muhsiniy ijtimoiy mavzu yoritilgan g'azalida ham tamsil san'atining yorqin namunasini yarata olgan. Asosiysi, shoir g'oyaviy niyatini yangicha ijodiy tafakkurga intilish natijasida amalga oshirgan. Quyidagi bayt fikrimizni isobati bo'la oladi:

Ketti Farg'onadin insof-u diyonat afsus,

Bu sabadin boshimiz uzra kelib qavmi o'rus [Muhsiniy 2008, 39].

Baytning birinchi misrasida shoir Farg'ona diyorida insof-u diyonat ketgan, degan fikrni aytadi. Ikkinchi misrada uni asoslash uchun quyidagi hayotiy misolni keltiradi: sababi davlat boshqaruvini rus qavmi egalaganidir. Shoirning g'oyaviy niyati qofiyada keltirgan so'zlari mujassamlashgan. Birinchi misra so'nggida qofiyada *afsus* so'zini keltirsa, ikkinchi misra oxirida unga qofiya sifatida *o'rus* so'zini qo'llaydi. Shu tariqa shoir Turkiston o'lkasining ma'naviy qadriyatlari zavol topayotganini kinoya orqali anglatishga harakat qilgan. Shoir ijtimoiy muammolarni she'rlarida achiq til va keskin fikrlar bilan fosh qiladi.

Muhsiniy shoir sifatida o'zidan salmoqli meros qoldirdi. She'riy asarlari bilan milliy adabiyotimiz rivojiga munosib hissa qo'shdi. Ijodkor she'riyatida ko'p asrlik mumtoz adabiyotimiz an'alarining munosib davom ettiridi, o'ziga xos poetik uslubi va badiiy san'atlardan asosli foydalanishi bilan adabiy-estetik tafakkur rivojiga hissa qo'shdi. Shoir o'zbek milliy uyg'onish adabiyotida o'zidan munosib iz qoldirdi.

Xulosa

Husaynquli Muhsiniy XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Qo'qon adabiy muhitida yashab ijod etgan sohibidevon shoirdir. Uning "Gulshani jovid" devoniga mumtoz adabiyotimizning g'azal, mustazod, masnaviy, muxammas, musaddas, musamman, tarje'band, noma, qasida, ta'rix va ruboiy janrlarida yozilgan she'rlar kiritilgan. Shoir nazmiy asarlari mavzu qamrovi ham keng bo'lib, ishqiy, axloqiy, ilm-ma'rifat, diniy-tasavvufiy, ijtimoiy va falsafiy mavzular ifodalangan. Muhsiniy g'oyaviy niyati – o'quvchi aqlini charxlash va qalbiga ta'sir etishi bo'lib, bu niyatning amalga oshishi uchun ma'naviy san'atlardan samarali foydalanadi. Ayniqsa, g'azallarida bir qancha badiiy san'atlarini uyg'un holda qo'llaydi. Adib diniy tushunchalarni talmeh va tarje' kabi ma'naviy san'atlar orqali

aniq misollar bilan ifodalaydi. Jamiyatning o'zgarishi va insonlar ma'naviy kamoloti uchun muhim tushunchalarni tamsil, irsoli masal yoki kalomi jome' san'atlari vositasida anglatishga harakat qiladi. Ishq-muhabbat tarannum etilgan g'azallarida esa, tabsheh, istiora, husni ta'lil kabi ma'naviy san'atlarni qo'llash orqali o'zining tafakkur va taxayyul olami kengligini ko'rsatadi. Umuman olganda, Muhsiniy o'zining badiiy tafakkuri, g'oyaviy niyatini turli badiiy san'atlarni kelitirish orqali ifoda etgan. Shoirning badiiy mahoratini maxsus tadqiqot sifatida amalga oshirish va keng jamoatchilikka yetkazish galdagi vazifalardandir.

Adabiyotlar

- Шайх Аҳмад ибн Худойдод Тарозий. (1996). Фунуну-л-балоға. – Т.: Хазина,
– Б. 212.
- Ҳусайний Атоуллоҳ. (1981). Бадойиъу-с-санойиъ. –Т.:Адабиёт ва санъат,– Б. 400.
- Муҳсиний. Девон. (2008). Барҳаёт гулшан. – Фарғона,– Б. 168.
- Қўлёзма. Девон. ЎзРФАШИ, №7392.
- Исҳоқов Ё. (2014). Сўз санъати сўзлиги. – Т.: Ўзбекистон,– Б.320.
- Раҳмонов В. (2020). Шеър санъатлари. –Т.: Sharq, – Б. 240.
- Д. Қуронов, З. Мамажонов, М. Шералиева. (2010). Адабиётшунослик луғати. –Т.: Akademnashr, –Б. 400.
- Yusupova D. (2022). Aruz va mumtoz portikaga kirish. – Т.: Tamaddun,– Б. 256.
- To'xtamuratov F. (2023). Muhsiniy adabiy merosi: manbalari, matn tarixi va tahriri. Fil.fan.dok (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. – Toshkent, – Б. 137.
- To'xtamuratov, F. S. (2021). "Muhsiniy she'riyati: asliyat va nashr qiyosi". *Oltin bitiglar* 3: 80–94.
- To'xtamuratov, F. S. (2022). "Muhsiniy she'riyati mavzu ko'lamı" *O'zbekiston: til va madaniyat* 1(2): 40-59.

The role of spiritual arts used in Muhsini's poetry in discovering the creative illustrative intent

Furqat Tokhtamuratov¹

Abstract

This article analyzes the poems of Husaynguli Muhsini, who lived and worked in Kokand in 1860-1917, and left a significant literary legacy as a poet, calligrapher, and translator. Muhsini was a prolific writer and wrote poems in Uzbek and Persian-Tajik languages. The article also presents thoughts and comments on the expression of the creative artistic idea of the spiritual arts used in Muhsini's poetry.

The poet's artistic potential is evident in his works written in classical poetic genres such as ghazal, muhammas, masnavi, tarje'band, tarikh and rubai. Muhsini uses artistic arts in his poetic works to express his thoughts and feelings in an impressive, figurative and melodious form. The poet uses spiritual arts to express his artistic intention and idea. By using spiritual arts such as tashbeh, istiora, tamsil, talmeh, kalomi jomi', tarji', irsoli masal, tanosib, the creator achieves that his poems are deep in content and bright and impressive in images. Therefore, the use of artistic arts not only embellishes the form of poems, but also serves to express a broad meaning through short words. Examples of spiritual arts were also found, and Muhsini's skill in creating poetic expressions was revealed through analysis.

Key words: *poetic works, spiritual arts, ghazal, verse, expression, content and form, creative idea, poetic skill.*

References

- Shayx Ahmad ibn Xudoydod Taroziy. (1996). Fununu-l-balog'a. – T.: Xazina. – B. 212.
- Husayniy Atoulloh. (1981). Badoyi'u-s-sanoyi'. – T.: Adabiyot va san'at. – B.400.
- Muhsiniy. Devon. (2008). Barhayot gulshan. – Farg'ona. – B. 168.
- Qo'lyozma. Devon. O'zRFASHI, №7392.
- Is'hoqov, Yo. (2014). So'z san'ati so'zligi. -T.: O'zbekiston. – B. 320.

¹ Furqat Tokhtamuratov Safarmuradovich – Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi

E-pochta: toxtamuratov81@gmail

ORCID ID: 0000-0001-9855-2353

For citation: Tokhtamuratov, F.S. 2025 "The role of spiritual arts used in Muhsini's poetry in discovering the creative illustrative intent". *Uzbekistan: Language and Culture*. 2(2): 38 – 51.

- Rahmonov, V. (2020). She'r san'atlari. –T.: Sharq. – B.240.
- Quronov, D., Mamajonov, Z., Sheraliyeva, M. 2010. Adabiyotshunoslik lug'ati. –T.: Akademnashr. –B.400.
- Yusupova, D. (2022). Aruz va mumtoz portikaga kirish. – T.: Tamaddun.– B. 256.
- To'xtamuratov, F. (2023). Muhsiniy adabiy merosi: manbalari, matn tarixi va tahriri. Fil.fan.dok (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. – Toshkent. – B. 137.
- To'xtamuratov, F. S. (2021). "Muhsiniy she'riyati: asliyat va nashr qiyosi". *Oltin bitiglar* 3: 80–94.
- To'xtamuratov, F. S. (2022). "Muhsiniy she'riyati mavzu ko'lami" *O'zbekiston: til va madaniyat* 1(2): 40-59.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochtasiga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (Abstrakt) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

V.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

VII.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarining qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anjion, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*. Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki mualliftomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VII.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Aminov 2018, 248]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida

aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi. Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi". *UZA: O'zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: Language and Culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of

the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of The Chicago Manual of Style, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: Title of the Book. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of University of Chicago Readings in Western Civilization, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago>.

edu/founders

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan № 0936 raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.
Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga
kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com